

ОЛЕКСАНДЕР СЕВРЮК

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР

9 — II — 1918

(Уривки зі споминів)

PARIS

LES NOUVELLES UKRAINIENNES

1 9 2 7

Відбитка з „Українських
Вістей“, № № 19—22. 1927

Додаток: І. Борщак.—„Лі-
тература про Берестейський
мир Центральної Ради“
(Друкується тут вперше).

Imprimerie „Union“, Paris

ОЛЕКСАНДЕР СЕВРЮК

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР

9 — II — 1918

(Уривки зі споминів)

PARIS

LES NOUVELLES UKRAINIENNES

1 9 2 7

УКРАЇНСЬКА ДЕЛЕГАЦІЯ В БЕРЕСТІ

Зліва направо : М. Любинський, В. Голубович, М. Левітський, Г. Лисенко,
М. Полоз, О. Севрюк.

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР

«Заявление некоторых из наших товарищей: «Германцы не смогут наступать» — было фразой
.заявлять прямо или косвенно, открыто или прикрито, что немецкая революция уже созрела (хотя это заведомо не так) и основывать на этом свою тактику — тут нет ни грани революционности, тут одно фразерство» (Ленин — Карпов: «О революционной фразе» — «Правда» № 31 — 21 февраля 1918 года)

Цей уступ статті Леніна я навожу не для оцінки Берестейського акту, від чого я буду тут утримуватися, але для того, аби нагадати читачеві два питання, що стояли постійно перед делегаціями в Берестю. Чи німецькі війська, в разі незаключення миру, наступатимуть на Східному фронті та чи німецька революція під час берестейських перемов була вже дозрілою? Як відомо, українська делегація не вважала німецьку революцію дозрілою й була переконана в можливості німецької офензиви; російська делегація була протилежної думки.

Девять років минає з дня підписання Берестейського миру; за сей час з українського боку майже нічого не було на цю тему написано, не було опубліковано жадних документів.

Уривки з моїх споминів, в розмірах газетної статті, не можуть цілком заповнити цю білу пляму, але хоч почасти прислужаться до висвітлення цієї сторінки нашої історії. Мені бракуватиме багатьох документів,

певних дат, може пам'ять моя зраджує мені де які деталі, але я прагнув пригадати правдиву картину сих минулих днів, картину, рівнож безсторонню. Не критику, а тільки спомини подаю я на сих сторінках.

В грудні місяці 1917 р., на одному з вечірніх засідань Центральної Ради, на трибуну вийшов маловідомий широкому загалові членів Ради докладчик.

Пора була пізня, й саля напів порожня. Докладчик цей був перекладчик при делегатах Центральної Ради на перемир'ю.

Перемир'я між Росією та Центральними Державами було вже підписано, українські делегати - обсерватори виїхали запізно, в час доїхати не встигли й обсервувати фактично нічого вже не могли, а проте цікаво було почути як що не їх, то, бодай, їх перекладчика звіт.

Останній оповідав, як він зустрінувся з німцями, як німці його розпитували за українське військо, за Центральну Раду, про її сили, й як він

давав на все се «дипломатичні» відповіді, як він обдурив їх, й як нас ні ні боятимуться Гофмани... Спочатку ніби весело було, а потім дійсно сумно...

Я пригадую навмисне се засідання Ц. Ради, бо на ньому в перший раз, хоч і в комічній формі, але прилюдно була винесена справа з миром; перед тим були якісь таємні перемови за кулісами Шульгина й К - о з антантськими представниками, перемови, про які я, наприклад, довідався значно пізніше, лише за кордоном, й про які в той час ні Ц. К. У. П. С. - Р., ні важніші фракції Ц. Ради, не говорячи вже про інших її членів, нічого не знали. Це ці власне невідповідальні перемови й навіть зобов'язання відповідального представника Уряду (Шульгин - міністр закордонних справ) й були причиною тому, що антантська, а спеціально французька преса так гостро обвинувачувала Ц. Раду в «зраді» та подвійній політиці.

Отже, повторюю, після заключення перемир'я — 15 грудня — вперше голосно стала обговорюватися справа з миром в Центральних Комітетах партій та в самій Ц. Раді.

22 грудня починалися мирові перемови; Ц. Рада покликана була зайняти становище; чи вона їх ігноруватиме, чи пішле обсерваторів, як і на перемир'я, чи буде сама вести перемови.

Остання точка, майже без опозиції, оскільки пригадую, й була прийнята.

Ніхто, чи майже ніхто, в Ц. Раді не вірив в можливість продовження війни, бо жадного фронту вже фактично не існувало й неможливо було створити.

Крім того, евентуальне заключення миру розв'язувало руки Ц. Раді для її внутрішнього будівництва, і

вводило Україну в обрій міжнародних зносин. В такій атмосфері й вислала Ц. Рада Центральним Державам радіо, з попередженням, що мирові перемови будуть зобов'язуючими для неї остільки, оскільки в них прийматимуть участь її делегати.

26 грудня прийшла відповідь від Центральних Держав, які вітали майбутніх представників Української Демократичної Республіки, як евентуальних учасників мирових перемов в Берестю.

Ц. К. У. П. С. - Р. та Ц. К. У. С. Д. Р. П. почали вибирати своїх уповноважених.

Треба пригадати, що діялося це як раз в той момент, коли не сталося ще остаточної диференціації сил на Україні й коли в Ц. Раді приймали активну участь й ті її ліві елементи, які потім повстали проти неї.

Тому, в складанню української делегації приймали участь й ліві крило У. П. С. - Р. й ліві крило У. С. Д. Р. П., які згодом пристали до Компартії.

Центральним Комітетом У. П. С.-Р. в делегати були запропоновані: голосами лівих — Полоз, голосами центра та лівих — я та іншими голосами В. Голубович та М. Любинський; від С. Д. Р. П. обрано було М. Левітського. Головою делегації Ц. Рада призначила В. Голубовича.

Інструкцій жадних дано не було ні Урядом, ні Ц. Радою. Їх мав привезти пізніше В. Голубович.

Правда, мали ми довшу конференцію з Головою Ц. Ради проф. М. Грушевським, говорили про Чорне море, про економічні інтереси України та про українські землі, про Холмщину, Підляшье, Буковину, Закарпатську Україну, ну й, розуміється, про Східну Галичину.

Інтереси цих українських земель мали ми твердо боронити, але звяз-

ку жадного зі Східною Галичиною ні Ц. Рада, ні ми не мали; незручно й тяжко було говорити відносно Сх. Галичини за спиною її представників й без жадного з ними контакту.

«Але ви там вже викрутитесь й зробите на найкраще для наших інтересів» — напутствували нас цими словами в Києві.

30 грудня М. Любинський, М. Левітський, Полоз та я виїхали до Берестя.

31-го ранком — ми в Збаражі. Лінія фронту зайнята українськими частинами; німці ще не попереджені про наш приїзд.

Ось ми в українських траншеях; сніг білим килимом вкриває широкі простори, не чути пострілів, тиша — перемир'я. Український старшина повертає з демаркаційної лінії й повідомляє, що німці зможуть нас прийняти лише як дістануть відповідь з Берестя, але що нам довго чекати не прийдеться.

Роспитуємо про кількість війська, про настрої — відповіді не потішають, військо таке, як сніг на сонці, й не відомо, чи за кілька днів лишиться ще хто на фронті, а настрої — настрої паскудні.

«Заключайте швидче мир», чуємо зо всіх сторін, «бо все одно воювати не буде кому».

Минає дві години, сурмач грає на німецькій стороні, то парламентарій повідомляє, що українська делегація може перейти демаркаційну лінію.

В супроводі нашого старшини виходимо на нейтральну зону; посередині чекають нас німці. Привітання, в німецьких траншеях — порядок, дисципліна; старший сфідер вітає нас в імени штабу, пропонують нам каву, лікери — дякуємо, відмовляємося.

Готові машини чекають вже нас, й за кілька хвилин, в замкнених ав-

томобілях, з закритими шторами, ми по дорозі до Тарнополю.

З Тарнополю після сніданку в штабі дівізії від'їздимо до Львова, на цей раз в одкритих машинах. Ідемо швидко серед розбитого, зруйнованого українського П'ємонту.

Зруйновані міста, спалені села, лихо та запустіння минають перед очима. На вечір в'їздимо до Львова, зустрічає нас комендант міста - німець; тут маємо ночувати.

Знайомі стіни готеля, знайома салья — це тут, в сих мурах літом 1912 року галицькі студенти - українці вітали мене з товаришами, делегатів українського студентства Наддніпрянської України.

Сумна вечеря разом з німецьким комендантом з червоним, повним, суворим обличчям в пустій салі. Як не подібна вона до веселого радісного товариства галицьких товаришів 1912 року!

Змучені довгою дорогою, холодом ми поспішаємо з вечерею; за стінами грає музика, баль; комендантові хотілося б балакати, але ми прощаємося.

Так зустрічали ми новий 1918 рік, той, що був для України повним забурень, хвилювань й нещастя.

1-го січня 1918 р. делегація прибула до Берестя.

Зруйноване до щенту місто, спалений вокзал; уціліла лише цитадель, огорожена й відділена від світа з десятком будинків, в яких містився німецький штаб східнього фронту й які пристосовано для мирових делегацій.

Один з таких будинків було відведено й для нас.

Головних делегатів не було ще в Берестю, бо перервані перемови мали розпочатися 4 січня, до цього часу мали приїхати й наші українські

делегати разом з технічним персоналом.

І першим важливим питанням стали наші взаємини з російською делегацією.

Там, на Україні, розпочиналась грожанська війна, як бути тут перед спільним ворогом?

«Нам треба домовитися з російською делегацією, ми мусимо виступати як окремі делегації, але єдиним фронтом перед Центральними Державами», казав т. Полоз.

Високий, стрункий, чуткий, він був революційною совістю делегації. Український революціонер, він болів душею за революцію, революцію національну й соціальну. Він не міг мислити одно без другого, й коли потім зносини з російською делегацією пірвалися, він все ще намагався й не раз й не два їх поновити.

Спільних засідань з російською делегацією відбулося кілька.

Головував Голубович й здебільшого Троцький.

В окулярах, з вусами, з коротенькою борідкою клином (німці називали його Мефістофелем), він постійно ходив по кімнаті, підшукував формули порозуміння, записував їх.

Спочатку порозуміння ніби було знайдено; російська делегація визнає нашу делегацію, як самостійну делегацію, визнавала навіть й Ц. Раду й Генеральний Секретаріят; це мало бути оголошено Троцьким на першій пленарній засіданню з Центральними Державами.

Але перед самим засіданням 10 січня формула ся була російською делегацією скорочена й змінена, що й дало привід до першого непорозуміння.

Були й інші.

Троцький оповідав свої спостереження з німецького фронту, де які відомости антантських агентів — він

не вірив в можливість німецької офензиви, він був переконаний в дозрілості німецької революції; українці були інших думок по сим питанням.

Українці вважали війну програною, були переконані в продовженні війни в разі розриву — отже треба було прийняти ситуацію, треба було виторговувати побільше.

Доля Холмщини, Підляшья, Галичини, яка так близько лежала до серця українській делегації, по її вражінням, мала другорядне значіння для російської делегації.

Й коли, помимо сих ріжниць, все таки частина української делегації була рішуче проти розриву — інструкції з Києва остаточно комплікували справу.

Київ категорично наказував, що угода з російською делегацією може продовжуватися лише при умові припинення наступу червоних військ...

В межичасі приїхали Кюльман, Чернін, Гофман й інші. Перше пленарне засідання відбулося 10-го січня, але знайомство, перші зустрічі та прелімінарни наради між українцями й Центральними Державами почалися ще перед тим.

Господарь цитаделі—генерал Гофман — високий, кремезний, зі стриженим волоссям, гладко голений; всі його рухи, розмови виказували, що почуває він себе паном положення. В бесідах він не шукав вітєватих дипломатичних речень. «Я салдат, говорю, що думаю, й роблю, що говорю» — не раз казав він про себе, й коли сміявся, то сміявся безпосереднім й одвертим сміхом задоволених людей; а коли гнівався, то обличчя й очі його наливалися кров'ю й почувалося, що тяжко було йому стримуватися, а іноді й не стримувався

й стукав кулаком по столі, як на знаменитому засіданні 12 січня

Чернін — повна, я б сказав, йому протилежність.

Високий, худий, з продовгуватим обличчям, дипломат старої Австрії й аристократ, нагадував він собою тих аристократів, яких описується в романах; коли сміявся, то по-смішку його ледве можна спостерігти, коли нервується, то се помітно хіба в нервових рухах його пальців, цілий час почував себе ніби в гостях й нерішучість і вагання часто виказувались на його обличчі.

А проте, в ньому українці зустрінули найбільшу опозицію. З сими людьми й зійшлися ми 3 — 4 січня.

«Ми хочемо признання не тільки нашої делегації, але признання й України й без такого признання ми не уважатимем можливим приймати участь в перемовинах» — заявила українська делегація, «а що до інших наших умов, то ми жадаємо приєднання до України — Холмщини, Підляшья й плебісцита в Східній Галичині, північній Буковині та Закарпатській Україні».

Вихідна точка Центральних Держав була іншою.

Виголосив її на нараді 6 січня Чернін, відповідаючи невиразно про признання України та жадаючи визнання нами старого австро - російського кордону та невторчання у внутрішні справи Австрії. Дістанція між позицією українців та Центральних Держав була великою й на цьому й відкрилися перші пленарні засідання.

В великій салі бувшого офіцерського клубу зелені столи були розставлені літерою П, на зовні засідали делегації Центральних Держав, а в середині російська й українська делегації.

Головував німецький міністр закордонних справ фон Кюльман, середнього зросту, гладко зачесаний, зі стриженими по американськи вусами. Він фактично й провадив конференцію з ген. Гофманом; іноді приходилось йому «пояснювати» дипломатично де які виступи ген. Гофмана. Мабуть, вони часто між собою й не погоджувалися. Всі пленарні засідання провадилися трьома мовами: німецькою, російською та французькою для турецької делегації, яка німецької мови не розуміла. Троцький, який добре володіє німецькою мовою, іноді промовляв по німецьки чи виправляв неточности російсько - німецького перекладчика.

10 січня Голубовичем була передана нота Українського Генерального Секретаріату й Троцьким була признана самостійність української делегації, яка, по її ж заяві, мусіла розглядатися, як стояча разом з російською делегацією по одну сторону фронту проти Центральних Держав.

Але українська делегація не дістала ще сатисфакції в своєму преліминарному постуляті, вона все вимагала признання України Центральними Державами, заявляючи, що в противному разі покине Берестя.

Я вже згадував, що перемовини відбувалися в фортеці. Ми, правда, мали в нашому розпорядженню безпосереднє телеграфичне сполучення (прямий дріт) з Києвом, але по за тим були ізольовані і відрізані від світу.

Волею - неволею ми були гістьми німецького штабу. Двічі на день, всі тимчасові мешканці Берестя збиралися на снідання та на вечерю.

Російська делегація на початку перемовин сходилася на обіди разом з німцями; українці прийняли також запрошення снідати та вечеряти спільно.

Я згадую за сі снідання та вечері тому, що саме в сей час не раз робився цікавіший обмін думок, зондірувався ґрунт й часто - густо западали важніші рішення.

Ми мали можливість говорити індивідуально то з Кюльманом, то з Гофманом, то з Черніним. Кожний з них мав свої прикмети, свої симпатії чи антипатії. Г. Гофман не любив поляків, болгари не любили німців, — все се полегшувало нашу працю.

Так було й зі справою про признання України. Чернін на се годився, Кюльман вагався, він не відмовлявся, але хотів се відпочити, зв'язати з іншими питаннями. Й тільки після нашої твердої лінії, коли ми відмовилися прийняти участь в дальших переговорах — Кюльман уступив, гадаю також під впливом й після інтервенції ген. Гофмана. Й на пленарному засіданню 12 січня — Чернін в імені Центральних Держав признав Україну, Троцький в імені Росії підтвердив свою згоду на самотійну участь української делегації.

Як я вже згадував, українці ждали Холмщину, Підляшье, плебісцит в Закарпатській Україні та в Східній Галичині й північній Буковині.

На засіданні 13 січня Чернін твердо заявив, що не може й мови бути про доторканість австро - угорської монархії. Кюльман й Гофман також рішуче підтвердили сю заяву. Було ясно, що реальне відношення сил не дозволяло нам плекати рожевих надій, але з Відня приходили відомості про демострації, про неспокій.

Се був наш актив й треба було його використати.

Чернін ходив сумний, як темна ніч...

Знову наради, засідання. Ми з на-

ших позицій не уступали й слухати не хотіли інших пропозицій.

Перемови продовжувались з великими труднощами.

Лишили, на разі, по стороні «внутрішні австрійські справи», почали говорити конкретніше за Холмщину та Підляшье.

Чернін посилався на польські статистики, ми привели другі й між іншим мапу німецького штабу; Гофман мовчав, Чернін обіцяв порадитися з поляками.

Одного вечора після нарад й обіду сиділи ми у себе й радились.

Застукав хтось в двері. Низенький пан з великим носом — Попов, міністр юстиції та голова болгарської делегації. Не знаю й досі, зі своєї чи не своєї ініціативи завітав він до нас в такий неслухний час. Жалувався він на гірку болгарську долю, на німецькі кривди, на умови берестейської фортеці, де навіть не можна було двом слав'янським народам між собою вільно побалакати, але... радив він нам все таки бути більш лагідними, домоворитися з німцями, бо іншого виходу немає.

Слідуючим ранком мав я нараду з ген. Гофманом на його запрошення.

Після обміну думок, з мапою в руках, запитав він мене просто, чи не може бути знайдений компроміс на базі недоторканости Австро - Угорщини, невтручання у внутрішні австро угорські справи, а що до Холмщини та Підляшья, то, позаяк зайняті вони не тільки австрійськими, але й німецькими військами, то він взяв би на себе розв'язати се питання в нашу користь.

Відповів я йому на се, що не треба в жадному випадкові рахувати, що ми можемо зріктися наших інтересів в Східній Галичині та Буковині і що коли в такій ситуації Центральні Держави гадають, що ми можемо дійти

до згоди, то ми уважали б корисним оголосити перерву й повернути на Україну за дальшими інструкціями.

Після нової наради з генералом Гофманом ми рішили виїхати до Києва.

Нам бракувало контакту з галичанами, ми просили в свій час Черніна викликати до Берестя д - ра Петрушевича, голову української парламентарної репрезентації; Чернін замість д - ра Петрушевича запропонував нам Василька, від чого ми відмовились. Ми рішили шукати зв'язку з галичанами іншими способами.

І в переїзді до Києва, завше в супроводі австро - німецьких офіцерів, ми зажадали у Львові зайти до української книгарні; там, в той час, коли я зацікавлював австрійського офіцера українськими листівками, М. Любинському вдалося в задній крамниці обмінятися кількома словами з галичанами, які туди були спішно закликані; галичане обіцяли виготувати до нашого повороту до Берестя меморандум з їх вимогами.

В Києві застали ми ситуацію тяжкою, червоні війська наступали, в самому Києві становище було непевним.

Ми склали звіт з нашої діяльності.

Ц. Рада рішила проголосити повну незалежність України й 24-го січня з'явився Четвертий Універсал.

Жадної серйозної наради з урядом не можна було добитися, жадних інструкцій. «Заключайте як найшвидче мир» — ось був єдиний наказ.

Й знову тільки з проф. Грушевським прийшлося мені мати довшу конференцію. Проф. Грушевський жалувал, що нам, правдоподібно, не вдасться включити до України деяких незначних частин Підляшья,

про що Гофман не хотів нічого й чути зі стратегічних причин, й погодився, що мир може бути заключеним при умові створення зі Сх. Галичини та північн. Буковини австрійського кронлянду.

На мое настоювання дали нам повноважність на перемови з представниками Харківської Ради Роб. й Салд. Деп. Медведівим та Шахраєм, які, по нашим відомостям, вже прибули до Берестя.

Все се робилося в атмосфері нервовій, непевній.

Непевність в завітрішньому дні була така велика, що Ц. Рада делегувала нам право ратифікувати майбутній мировий договір, на випадок, як би вона сама не в стані була б цього зробити.

Нас затримували ще в Києві, але я, по моїм спостереженням, уважав се малокорисним й рішено було, що М. Любинський та я виїдемо негайно (М. Левитський лишився в Берестю), решта делегації мала приїхати пізніше з детальними інструкціями. Мене іменовано було головою делегації.

29-го січня в ночі ми виїхали; через кілька годин в Києві почалось повстання большевиків.

Поволі посовувався наш спеціальний потяг. По наших розрахунках мали ми за ніч заїхати на кордон, але пізнім ранком ми ледве наближались до Шепетівки. Минали порожні станції, жадного руху, люде мов вимерли.

Проїхали Шепетівку Південно - Західну, спиняємось в Шепетівці - Подільській, десь на далекій путі.

Інша картина.

Вся станція в русі; бігають люде, сила сірих шинелів, на платформі вартові.

По лініям маневрують якісь військові потяги з двома прапорами: блакитно - жовтим та червоним.

На наш потяг жадної уваги; а складався він всього з двох вагонів: салон - вагону та вагону 3-ої класу, в якому іхала «варта», по чийому наказу одягнена в червоні та зелені жупани.

Минув довший час; висилаємо, на решті, одного з наших урядовців в салдатській шинелі на розвідки. Підозріння наші справдилися, станція знята большевиками, дальша лінія розібрана.

Проїшла ще година або дві, на нас звернули увагу.

Червоноармійці з рушницями, на правленими на вікна вагонів, оточили з усіх боків потяг; гамір, крики, погрози.

Любинський перший негайно вийшов; погрозливіми криками зустріли його на східцях.

Звернувся він до юрби, просив уповноважених зайти до вагона.

Три делегати увійшли до купе. Сіли. Кожний тримає по револьверу в руці, та ще за поясом зброя.

«Хто ви, куди й чого ідете?»

Любинський почав відповідати по російськи; перебили, просять говорити по українськи, бо вони українці.

— «Делегація Ц. Ради іде до Берестя заключати мир».

Слова «Ц. Рада» вистарчало; червоноармійці встали, повідомили нас, що ми арештовані й що відвезуть нас зараз до Проскурова та що там вже розберуть.

Даремно М. Любинський почав пояснювати про мир, необхідність нашої негайної присутності в Берестю.

— «В Проскурові розберуть» — була відповідь.

За вікнами крики та погрози побільшувалися.

Червоноармійські уповноважені вже виходили, я спинив їх, запресив до мого купе.

Зайшли.

Не можна було вже зрікатися, що ми делеговані Ц. Радою, але звернув їх увагу на те, що ми маємо уповноваження перемовляти не тільки з німцями, але й з представниками Харк. Ради Р. С. Д.

Аргумент був добрий, бо почали слухати мене уважніше, але все ще з недовір'ям.

Зажадали доказів.

Я вийняв повноваження Ц. Ради на перемови з Медведівим.

Уважно перечитали.

Встали, вибачились за затримання потягу, обіцяли наказати негайно направити лінію й побажали нам доброї подорожі.

Потяг рушив.

А в цей же час в Берестю на засіданні конференції Троцький повідомляв Центральні Держави, що, на підставі одержаних ним відомостей, він сумнівається в повороті делегації Ц. Ради.

Ранком 31 - го січня переходили ми кордон. Ледве знайшли одного офіцера, щоб для пристойності відпровадив нас на німецьку сторону.

Фронт був пустий.

Снідали на двірці у Львові в товаристві того ж німецького коменданта, з яким ми так «весело» зустрічали новий рік.

В салі знайомі обличчя галичан. Через ретельність німецьких «тілохранителів» не вдалося нам мати бажаного побачення з галичанами.

Але на платформі перед потягом натопт українців вмить одтиснув коменданта й галичане встигли таки передати нам обіцяний меморандум.

Прощання, юрба нас вітає — відїздимо до Берестя.

Приїхали ми 1-го лютого ранком в той час, коли юзовська бинда передавала нам деталі київського повстання, вуличних боїв.

Але бинда перервалась, апарат зіпсувався й лишив нас на кілька днів, які видалися нам дуже довгими, без відомостей з Краю.

Наш запізнений приїзд до Берестя

про критичне становище Ц. Ради; до того дізналися ми, що телеграфне сполучення Берестя з Петроградом рівнож не функціонувало, отже російська делегація також не матиме відомостей про стан на Україні; рішили ми з огляду на все се не вносити нервовости в перемови, не форсірувати їх, але провадити їх витри-

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ В БЕРЕСТЮ 1/ІІ 1918

Промова М. Любинського. За столом під стінкою ген. Гофман, ліворуч—Л. Троцький, О. Севрюк.

був до певної міри несподіванкою.

Положення делегації без зв'язку з Урядом, в непевності навіть, чи Уряд сей ще існує — було дуже тяжким.

Ранок сього дня пройшов спочатку в нарадах делегації, а потім в нарадах з Центральними Державами.

Чи Київ упав, чи ні — ми не знали й тому рішили спростовувати чутки

вало так, як в нормальних обставинах.

Про можливість «приятельського» приходу німців на Україну ніколи, оскільки пригадую, до 9-го лютого в делегації не говорилося й ніколи (се я підкреслюю) не було про се мови з австро-німецькими делегатами до заключення миру; не бу-

ло про се мови й підчас нашого по-
буту в Києві.

Але при сій okazії не можу я не
пригадати одного побачення з проф.
Грушевським в вагоні десь між Сар-
нами й Житомиром, вже після миру,
коли німецькі війська посувались
на Україну.

Ми були вдвох, й проф. М. Грушев-
ський плакав.

Приход німців на Україну був дра-
мою й його особистого життя. Ті,
що в своїй зненависти до всього ук-
раїнського, брехливими наклепами
зв'язували його ім'я чи то з австрій-
ськими, чи німецькими інтригами, ді-
ставали в руки нову зброю.

Гірка й незаслужена іронія доли!..

1-го лютого пополудні відбулося
відоме історичне пленарне засідання
конференції. На сьому засіданні укра-
їнці закомунікували Четвертий Уні-
версал й на сьому засіданні Центр.
Держави офіційально признали неза-
лежність України, чого домагались
українці ранком сього дня в ультима-
тивній формі.

В це пополудне вперше виступав
представник Харкова Медведів й в се
пополудне відповідав йому М. Лю-
бинський.

Його промову проти рад прихо-
диться, конечно, жалувати, позаяк,
помимо всяких інших мотивів, во-
на по суті своїй була безкорисна,
бо, крім приемности Гофманові, ні-
чого іншого не дала, але для оцінки
її не треба забувати обставин часу
та напруженої нервової атмосфери
менту.

Німці гадали, що події на Україні
зроблять делегацію більш лагідною,
й Гофман запропонував одкласти об-
говорення всіх важних питань, які
нас розділяли, надалі, а негайно під-
писати загальний договір в 3 — 4
пунктах.

Гофман додав до того в цілком ка-

тегоричній формі, що, в разі упадку
Київа, перемови з українцями будуть
перервані.

В такій же категоричній формі ук-
раїнці сю пропозицію відхилили, про-
довжуючи спростовувати всі алярму-
ючі чутки про становище над Дніп-
ром.

Думати далі про плебісцит в Сх.
Галичині та Закарпатській Україні
було зайвим.

Представник Угорщини граф Чакі
зрікся в будь якій формі дебатовати
питання Закарпатської України.

По нашим вражінням, ми не мігли
сподіватися ні на найменшу зміну
сих позицій.

В такій ситуації ми запропонували
компроміс: визнання нами старого
австро - російського кордону, розділ
Галичини й утворення зі Східної Га-
личини в її етнографічних межах ра-
зом з українською Буковиною окре-
мої автономної провінції в границях
Австрії.

В справі Холмщини та Підляшья
ми заховали нашу стару точку по-
гляду.

Чернін все не годився; його те-
зою було, що галицька справа е
справою внутрішньо - австрійською
й що вона не може бути підпорядко-
вана міжнароднім трактатам. Віднос-
но Холмщини та Підляшья він запро-
понував нам скликати польсько - ук-
раїнську конференцію в Любліні.

Неточною була заява Черніна в
своїх мемуарах, що українці ніби то
відхилили сю пропозицію, навпаки,
ми її охоче прийняли й не тому, що
сподівалися дійти до угоди з поль-
ською шляхтою, а тому, що недале-
козорим було б з нашої сторони
відмовитися від okazії ще раз голос-
но підтвердити й обґрунтувати спра-
ведливість українських вимог.

Але, правдоподібно, Чернін сам, а
може й за порадами ген. Гофмана,

не вірив в практичне значіння такої конференції й більше питання про це не підносилося.

На нарадах 2-го та 3-го лютого Центральні Держави цілий час пропонували нам нові комбінації.

Чернін то зобов'язувався замість до говору відносно Галичини зробити відповідні формальні заяви в Австрійському Парляменті, то пропонував об'єднати Галичину з Холмщиною під егідою Австрії.

Турки й болгари хтіли все посередничати з порадами, конечно, бути більш зговорливими.

Литовець проф. Вольдемарас, який приїхав з Києва разом з нами для литовських справ, радив нам також уступити.

3-го лютого українська делегація категорично заявила, що її пропозиції дефінітивні й що на жадні інші компроміси вона йти не може.

В такій ситуації Центр. Держави зажадали перерви в перемовинах й того же вечора Кюльман, Чернін, Гофман й інші виїхали до Берліна на наради.

Як я вже згадував, цілий сей час телеграфічне сполучення між Петроградом й Берестям було перервано, але 3-го лютого російська делегація одержала радіо про здачу Києва.

Радіо се було Троцьким негайно закомуніковано Кюльманові за годину перед його від'їздом до Німеччини.

Невідомо, як би далі виглядала справа з перемовинами, а можливо, що жадних перемов більше й не було б, як би за дві години після від'їзду Кюльмана українській делегації не вдалося б поновити телеграфічне сполучення з Києвом й дістати відомості про скінчення повстання й про пановання Ц. Ради в Києві.

Се дало нам можливість негайно листом до фон - Розенберга, заступника Кюльмана в Берестю, спростувати повідомлення Троцького, заявляючи, що Ц. Рада в Києві.

Розенберг телеграфував се Кюльманові в дорогу.

Сі заперечуючі заяви двох делегацій пояснювались нерегулярністю телеграфічних сполучень.

В той час, коли запізнене радянське радіо повідомляло про київські події 29-30 січня, не згадуючи про те, що ситуація від того часу вже змінилась, українська делегація мала відомості свіжіші й своєчасні, які російська делегація, за відсутністю телеграфічного сполучення з Петроградом, не могла перевірити.

Сей епізод відіграв також свою роль в перемовинах, позаяк Берестейська фортеця мала, правдоподобно, можливість перевірити, що українська делегація дійсно була в комунікації з Києвом.

В сей період офіційних зносин з російською делегацією більше не було, але, майже, що дня заходив до нас Голова Харк. Ради Р. С. Д. Медведів.

Ми інформували його про наші перемовини, він також одверто говорив нам про буржуазність Ц. Ради й мене завше вражав в той час той глибокий інтерес, може б я сказав більше, той жаль й біль, який він виявляв до під'яремних українських земель.

І я думаю, що, повертаючись до російської делегації, він мусів там підносити се питання, вимагати його дебатування.

Розмови наші були довгі й завше в дружньому тоні й нагадували вони мені другого українського революціонера, нині відсутнього в Берестю, — Полоза, нагадували мені й сей по-

тяг в Шепетівці з блакитно-жовтим та червоним прапорами, наівною емблемою того шляху, якого шукала Трудова Україна.

7-го лютого Кюльман, Гофман, Чернін повернули до Берестя.

Центральні держави прийняли домага́ння української делегації. Чернін просив лише, щоби справа з Галичиною була обговорена в окремому договорі, з огляду на внутрішню політику в Австрії.

Юридична комісія, де українським делегатом був М. Левітський, продовжувала свою працю. Вона завдала багато клопоту німецькому представникові — Директ. Юрид. Департаменту — Криге.

Справа ходила о військово - полонених; німці хотіли взаємної розплати за полонених, а тому, що в Німеччині було багато полонених з України, а на Україні німецьких обмаль, то, конечно, розрахунок був би в користь Німеччини.

М. Левітський на се не годився, по його пропозиції полонені мають бути виміняні без жадних грошових розрахунків за витрачені на них гроші.

Криге — дуже совісний німець, що приймав участь мало що не у всіх міжнародних конференціях, який знав на пам'ять всі міжнародні акти й навіть сторінку, на якій був записаний той чи инший артикул, — всіми силами хотів переконати М. Левітського.

На сих безконечних засіданнях кожних п'ять хвилин Левітському про-

поновано новий текст й кожного разу, коли читання доходило до слова «цален» (платити), Левітський відмовлявся слухати далі.

Тоді Криге рішив замінити се злощасне слово «цален» иншими синонімами, але коли в перекладі виявлялося, що се нове слово все таки значило «цален» — М. Левітський знову хитав головою й відхиляв сей текст.

Ми му́сили інтервенювати перед Кюльманом та Гофманом й українська редакція була прийнята.

Складання договору наближалось до кінця. Але Чернін ще вагався.

8-го Троцьким було йому знову підтвержено, що Ц. Рада більше в Києві не існує й запропоновано післати комісію з трьох делегатів (укр.; рос., австр.) для перевірки. З сим й звернувся до нас Чернін.

Ми прийняли пропозицію Черніна-Троцького, це не міняло ситуації, бо в разі, як би миру не було заключено негайно, — мало надії було на те, аби він міг бути заключений пізніше.

І коли Чернін зателефонував Троцькому, що українська делегація погоджується післати зараз же комісію — російська делегація відповіла, що її делегат на разі не може виїхати.

Вагання Черніна були зламани, й тої же ночі — 9 лютого, о 2 годині ранку — договори були підписані.

А перед полуднем кур'єр Ц. Ради повідомляв українську делегацію про здачу Києва...

Франція. Січень, 1927 р.

ДОДАТОК

ЛІТЕРАТУРА ПРО БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ МИР ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Зладив ІЛЬКО БОРЩАК

М. Рубач. Як Центральна Рада зрадила жовтневу Революцію. Харків «Комуніст». 7-XI 1926 р. (За невиданими документами Центр. Арх. Революції).

Ілько Борщак. Берестейський мир Центральної Ради. Київ. «Пролетарська Правда»: 20, 22, 23 лютого 1927 р. (За невиданими документами й тогочасною європейською пресою).

Filasilwicz Stanislas. La question polonaise pendant la guerre mondiale. Paris. 1920. fol. (Витяги з європейської, головнo австро-німецької, преси про Берест.)

René d'Aux. Un an en Ukraine. Paris. «Revue Hebdomadaire». 14-IX 1918.

(Автор був членом французької місії Табуї).

L. Leger. L'Ukraine, son passé et son avenir. Paris. «Revue Hebdomadaire». 15-X 1918.

L. Wasilevsky. La paix avec l'Ukraine. Podlachie et Chelm. Genève. 1918. 4° p. 48. (Видання польської пропаганди. Автор-відомий пепесівець).

S. Grumbach. Brest-Litowsk. Paris. Payot. 1918.

Stienon. L'Ukraine. Paris. «Revue Bleue». 19-26-I-1918.

L'Ukraine peut-elle ravitailler les Centraux? Paris «La Nation Tchèque». 1918. p.p. 827—829.

E. Lemonon. L'Allemagne vaincu. Paris. Bossard. 1919. 4° p. 260 (III-й розділ про Берест.).

Nevin O. Winter. The Ukraine, past and present. New York «National Geographic Magazine». VIII, 1918.

The Ukrainian Peace and the Bolcheviks. London. «The New Statesman». 16-II 1918. (орган англійської робітничої партії).

The Annual Register. A Review of Public Events at Home and Abroad for the Year 1918 London, Longmans, Green and Co. 8°. (p.p. 192, 214, 225, 228, 231, 233).

The Ukraine. New York. «Current History». Vol. XIV-XV. 1918 (Місячний додаток до газети «N. Y. Times». Текст заклику делегації Ц. Р. до Німеччини в справі вступу німецьких військ на Україну. Кілька карикатур з англо-амер. та італ. преси про укр.-німецькі стосунки).

Treaty of Peace signet at Brest-Litovsk between the Central Powers and the Ukrainian Peoples Republic. Together with the supplementary... Presented at both Houses of Parliament by Comman of H. M. August 1918. S. L. (Англ. і німецьк. текст на двох шпальтах).

Texts of the Ukraine Peace». By the Department of State. Waschington. 1918. p.- 1958.

Judah L. Magnes. Russia and Germany at Brest-Litovsk. A documentary history of the Peace Negotiations. New York. 8°. p. 192 (Ефемериди Береста по дням. На підставі англійської преси).

The Times History of the War. London 1914-1922. вел. 4°. Vol. 21—index (Vol. XVI, 18-20, 23-27, 31-35).

Colonna di Cezaro. L'Intesa di fronte alle trattive di Brest-Litowsk. Roma. «Vita Italiana», 15-III-1918.

La pace tedesca s. l. n. d. (1918). 18°. p. 7. (Летючка італійської пропаганди для росповідження в армії. Берест кваліфікується «Німецьким миром»).

Ukraina, Kühlmann und Wilson. Berin. «Europ. Staats-u Wirtschafts-Zeitung». 16-II-1918.

Paul Rohrbach. Die Politik von Brest-Litowsk. Berlin. «Deutsche Politik». 4-I-1918.

Max. Harden. Brest-Litowsk. Berlin. «Zukunft». 5-I-1918.

Der Friedensvertrag mit der Ukraine von 9-II 1918, der Zusatzvertrag und der deutsch-ukrainische Handels vertrag nebst der amtlichen Denkschrift... Herausgegeben von M. Busemann. Berlin. 8°. p. 88.

J. Kreppel. Der Friede im Osten: Noten, Manifeste, Botschaften, Verhandlungsprotokolle und Friedensverträge mit der Ukraine... Wien. 1918. 8°. p. XXXII, 280.

Ludendorf. Meine Kriegserinnerungen. Berlin. Ernst Siegfried Mittler. 1919.

Karl Friedrich Nowak. Der Sturz der Mittelmächte. München. 1921. 8°. p. 435. (p. 1-45).

General M. Hoffmann. Der Krieg der versäumten gelegenheiten. München. 1923. 8°.

K. F. Nowak. Der Weg zur katastrophe. Berlin. Erich Reiss. 1919.

2-ий РІК
ВИДАННЯ

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1927 РІК
НА ЄДИНУ УКРАЇНСЬКУ ГАЗЕТУ У ФРАНЦІЇ

2-ий РІК
ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ

Виходить з ілюстраціями 1 і 15 кожного місяця
під редакцією ІЛЬКА БОРЩАКА
18, Rue J.-J.-Rousseau - PARIS (I)

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ» обстоюють Соборну Українську Радянську Республіку на всіх українських етнографічних землях. Інформують про всебічне життя УСРР та Західно-українськ. земель. Мають завданням причинитися до культурного зближення України з Францією. Широка інформація про франко-українські культурні зносини. Статті на франц. мові.

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ» уділяють особливу увагу життю трудової еміграції, дають докладну інформацію про життя українських робітничих організацій у Франції, Бельгії, Люксембургу та інших країнах. Власні Рєбкори. В кожному числі хроніка діяльності «Союзу Українських Громадян у Франції» («Сугуф»).

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ» викривають польські й румунські звірства над західно-українським населенням, оповіщають їх перед всесвітньою опінією.

Постійні відділи: Огляд чужоземної й укр. преси, Україніка, Україна й Європа в минулому, Культура й мистецтво, Бібліографія, Голос читачів і и.

Власні дописувачі в Відні, Берліні, Празі, Подебрадах, Женеві, Канаді, Лондоні, Львові, Варшаві, Бухарешті, Харкові, Києві й Одесі. Передплата на півроку у Франції та її колоніях—10 фр., за кордоном—20 фр. Переміна адреси — один франк.

Передплату приймає контора газети, а також «The Moscow Narodny Bank» (26, rue Vivienne, Paris)

В УСРР єдиним представником «Укр. Віст.» є Л. Л. Безуглий, до якого належить звертатися в справах передплати, оголошень і т. и. по адресі: Харків, майдан Тевеліва, книгарня «Книгоспілки».

В Чехо - Словаччині «У. В.» представляє «Укр. Книгозбірня - читальня імени Т. Шевченка» : PRAHA XII. Moravska, 5, J. Hrabiv u p. Duska.